

Рутар Т. С.,
здобувач, Львівська комерційна академія, м. Львів

ІНСТИТУЦІЙНІ ФАКТОРИ ПЕРЕХОДУ ВІД ОЛІГАРХІЧНОГО ДО ВІЛЬНОРИНКОВОГО КАПІТАЛІЗМУ

***Анотація.** На основі аналізу неoinституційної парадигми уточнюється зміст дефініцій “інститут” та “інституційна система”, а також їх роль у процесі посткомуністичних трансформацій. Особлива увага акцентується на з’ясуванні факторів генезису олігархічної моделі економіки та її атрибутів в Україні. Автор, аналізуючи економічний розвиток України у післяреволюційний період за індексом економічної свободи, пропонує пріоритети стратегії реформ на шляху демонтажу олігархату та становлення інститутів вільного ринку.*

Ключові слова: інститут, інституційна система, посткомуністичні економічні трансформації, політико-економічна інституційна модель, демонтаж олігархату, темп реформ.

Rutar T. S.,
Postgraduate, Lviv Academy of Commerce, Lviv

INSTITUTIONAL FACTORS OF TRANSITION FROM OLIGARCHIC TO FREE-MARKET CAPITALISM

***Abstract.** Based on the analysis of neoinstitutional paradigm is defined the content of “institute” and “institutional system” definitions, and their role in the process of post-communist transformation. Particular attention is paid to the clarification of factors of genesis of oligarchic model of economy and its attributes in Ukraine. By analyzing Ukraine’s economic development in the post-revolutionary period by the index of economic freedom, the author proposes priorities of reforms’ strategy towards dismantling of oligarchic institutions and establishing institutions of free market.*

Keywords: institution, institutional system, post-communist economic transformation, political and economic institutional model, dismantle oligarch, the the pace of reforms.

Постановка проблеми. Перемога антиолігархічної революції повернула Україні перспективу стати на шлях європейського розвитку. Однак процес демонтажу олігархічної політико-економічної моделі затягується внаслідок повільних і часткових реформ, які здійснює постмайданівська правляча еліта.

В зв’язку з тим на сьогодні існує глибока суспільна потреба у наукових публікаціях, в яких були б обґрунтовані й окреслені шляхи постолігархічного транзиту. Йдеться про те, якою має бути поточна антикризова економічна політика зокрема і стратегія інституційних змін загалом.

Аналіз досліджень і публікацій. Проаналізована література здебільшого присвячена питанням, що стосуються з’ясування політико-правових, економічних факторів посткомуністичної трансформації, а також суті та основних атрибутів олігархічного капіталізму [1; 3; 6; 11]. Однак ця проблема і надалі потребує ряд уточнень, доповнень і узагальнень, особливо в частині вирішення теоретичних проблем переходу від олігархічної до вільноринкової моделі економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз генезису та основних атрибутів олігархічного капіталізму й окреслення стратегічних пріорите-

тів трансформації в умовах переходу до вільноринкового капіталізму.

Вклад основного матеріалу дослідження. На підставі узагальнень висновків неoinституційної парадигми інституту слід розуміти як набір формальних і неформальних правил, які визначають певні обмеження та стимули суб’єктів суспільної діяльності, а також результати суспільного розвитку [1, 13]. Їх виконання забезпечується відповідними установами, статус та функції яких визначаються правовими та моральними нормами. Інституційні системи – це сукупність однорідних інститутів у будь-якій сфері суспільної діяльності. Економічні інститути визначають обмеження та стимули суб’єктів господарської діяльності й результати економічного розвитку. Вони забезпечують економічне зростання та справедливий (несправедливий) розподіл суспільного багатства. Економічні інститути регулюють відносини власності, фондового ринку, фіскальні, банківсько-кредитні й корпоративного менеджменту. Економічні інститути в залежності від їх впливу на економічне зростання та справедливий розподіл національного багатства можна класифікувати як такі, що ґрунтуються на засадах свободи – відкритого доступу або інклюзивні та гноблення – обмеженого доступу та екстрактивні.

Інститути свободи стимулюють вільну конкуренцію та обмежують рентоорієнтовану поведінку суб'єктів господарської діяльності. Натомість інститути гноблення стимулюють корупційну поведінку суб'єктів господарської діяльності й обмежують рівний, конкурентний доступ громадян до економічних ресурсів.

Для позначення ступеня розвитку інститутів ринкової економіки використовуються індикатори, сформульовані в індексах економічної свободи та сприйняття корупції. Індекс економічної свободи включає 10 параметрів: свободу бізнесу, торгівлі, грошову, податкову, фінансову, праці, від втручання уряду та корупції, гарантій прав власності. Країни в залежності від кількості балів, набраних за вищезазначеними параметрами, поділяються на вільні – 80-100 балів; переважно вільні – 70-79,9 балів;

привілеями має послужити інституційним фундаментом на шляху розбудови інститутів вільноринкової економіки.

Однак посткомуністичний перехід, крім розбудови інститутів вільного ринку, передбачає також макроекономічну стабілізацію та ліберізацію на початку трансформаційного періоду. На думку Л. Бальцеровича, макроекономічна стабілізація має забезпечити демонтаж інститутів старої системи і тим самим створити передумови для переходу [2].

Для того, щоб окреслити реформаторські пріоритети на сьогоденному етапі, необхідно узагальнити систему факторів, які призвели до формування олігархічного капіталізму. В цьому контексті важливо звернути увагу на темп та розмах проведення радикальної економічної політики, відображеної в табл. 2.

Таблиця 1

Динаміка розвитку інститутів свободи та гноблення у посткомуністичних країнах

Країна	Індекс економічної свободи				Індекс сприяння корупції (місце)			
	1995	2005	2010	2015	1995	2005	2010	2015
Білорусь	40,4	46,7	48,7	49,8	4,1 (43)	2,6 (107)	2,5 (127)	3,1 (119)
Естонія	65,2	75,2	74,7	76,8	5,7 (27)	6,4 (27)	6,5 (26)	6,9 (26)
Казахстан	41,8	53,9	61,0	63,3	3,0 (65)	2,6 (107)	2,9 (105)	2,9 (126)
Румунія	42,9	52,1	62,2	66,6	2,9 (68)	3,0 (85)	3,7 (69)	4,3 (69)
Україна	39,9	55,8	46,4	46,9	1,5 (87)	2,6 (107)	2,4 (134)	2,6 (142)

Складено за: [2; 3]

помірно вільні – 60-69,9 балів; переважно невольні – 50-59,9 балів; невольні – 0-49,9 балів. Перевага індексу економічної свободи над іншими індексами полягає в тому, що він одночасно охоплює в інтегрованому вигляді показники інституційного розвитку в усіх сферах національної економіки.

На підставі аналізу даної таблиці можна зробити наступні висновки. По-перше, всі посткомуністичні країни зробили помітні зрушення на шляху розбудови інститутів вільноринкової економіки порівняно з початком трансформаційного періоду. Що стосується подолання корупції, то тут спостерігається прогрес у залежності від одночасної розбудови інститутів вільного ринку та консолідованої політичної демократії. По-друге, у країнах, які стали членами ЄС (Естонія, Румунія), спостерігається стабільність щодо прогресу в сфері подолання корупції та розширення економічної свободи. По-третє, слабка кореляція між розбудовою інститутів ринкової економіки та обмеженням корупції спостерігається в країнах, які мають консолідовані авторитарні режими. По-четверте, Україна згідно з даною таблицею не відзначається помітними результатами у цій сфері, але має вагомий шанс на успіх у зв'язку з імплементацією положень Угоди про асоціацію. Ухвалене законодавство у сфері протидії корупції, дерегуляції підприємницької діяльності, лібералізації митного та податкового режимів і скорочення витрат на утримання державного апарату та забезпечення його відповідними пільгами та

Таблиця 2

Розмах та темп реформ на початку трансформаційного періоду

Країна	Розмах-94 індикатори світового банку	Розмах-97 індикатори ЄБРР	Темп
Чехія	3,61	3,52	0,95
Естонія	2,93	3,48	1,90
Словенія	4,16	3,18	1,74
Польща	4,14	3,48	1,54
Румунія	2,29	2,70	0,58
Болгарія	2,90	2,78	0,94
Росія	1,92	3,00	1,26
Україна	0,80	2,41	0,54
Молдова	1,62	2,56	1,07
Киргизія	1,81	2,74	1,05
Білорусь	1,07	1,67	0,41
Узбекистан	1,11	2,19	0,68
Туркменістан	0,63	1,30	0,41
Казахстан	1,31	2,63	0,92

Джерело: [12, с. 153]

Радикальні економічні реформи охоплюють фінансову стабілізацію, яка поєднує рестрикційну монетарну та фіскальну політику й всеохоплюючу лібералізацію (цінову, зовнішньоекономічної діяльності, валютну).

Виходячи з даної таблиці, можна розкрити кореляцію між темпом (швидкістю) і розмахом (узагальненим показником) реформаторських заходів. Такі поняття використовує Л. Норгаард. Важливість даного підходу полягає у тому, що він розрізняє розмах 1994 (вимірюється за індикаторами Світового банку), що дає можливість визначити ефективність реформ на початку трансформаційного періоду і розмах 1997 (вимірюється за індикаторами ЄБРР), що дозволяє розкрити кореляцію між результативністю економічних реформ та інституційним розвитком.

В цьому аспекті лідером є Естонія, яка зробила великий стрибок у сумарному показнику проведення реформ у 1997 р. порівняно з 1994 р. Це означає, що радикальні економічні реформи дуже синхронно супроводжувалися розбудовою політико-правових та ринкових інститутів. Чехія, Польща і Словенія, які були лідерами на початку проведення реформ, дещо відстали від темпів інших країн. Україна за розмахом реформ відставала майже від всіх посткомуністичних країн на початку трансформаційного періоду, але за рахунок стабілізаційних заходів, здійснених за президентства Л. Кучми, значно поліпшила свої реформаторські результати.

Таким чином, запізнілі й повільні економічні реформи та політико-правові й економічні інституційні зміни створили джерела для трансформації адміністративно-командної економіки в олігархічну. Тут важливо звернути увагу саме на ті джерела формування олігархату, які стали можливими внаслідок вищеназваних реформ. До них можна віднести: прямі бюджетні дотації державним підприємствам і отримання прибутків, пов'язаних із ними, приватними фірмами; отримання державних кредитів під низькі проценти в умовах гіперінфляції; закупівля енергоносіїв та інших природних ресурсів за низькими державними цінами з наступним їх продажем за високими ринковими цінами; "інсайдерська приватизація" – приватизація великих державних підприємств.

Отже, першим джерелом формування олігархії була обмежена лібералізація та фінансова стабілізація, які призвели до глибокої деформації цін, що покладалося в основу вище названих корупційних схем.

Другим джерелом стала інсайдерська велика приватизація, в результаті якої привілейовані кола, які збагатилися ще раніше, отримали майже за безцінь державні й муніципальні активи. Під інсайдерською приватизацією розуміють таку форму приватизації, через яку активи державних підприємств передаються у власність їхніх трудових колективів. При цьому доступ до інформації про реальний стан та ціну активів має керівництво даними державними підприємствами. В даному випадку приватизаційне законодавство спеціально формується відповідними лобістами, які є представниками директорату промислових підприємств (в Україні – парламентська група "239"). Інсайдерські механізми приватизації, які мали масштабне поширення у багатьох посткомуністичних країнах (особливо в Росії й Україні), знайшли глибоке висвітлення у працях багатьох іноземних авторів [17; 18; 19]. Такий спосіб приватизації призвів до олігархізації економіки, оскільки власники компаній заволоділи підприємствами всього виробничого цик-

лу (сталеварними підприємствами, вугільними шахтами, експортними портами).

У контексті приватизації важливо враховувати вплив способу приватизації на подальшу продуктивність приватизованих підприємств [6, с. 52]. Найвищу продуктивність мають новостворені фірми. За ними розташовуються малі й середні підприємства, далі – великі підприємства, а найгіршими показниками продуктивності відрізняються державні підприємства.

Методологічною основою для визначення основних атрибутів олігархічного капіталізму послужили такі теоретичні положення: О. Гаврилишина про розуміння олігархату як концентрації власності та фінансових активів в руках політико-бізнесових еліт ("економічної олігархії") [6, с. 319-320]; О. Фісуна про олігархічний неопатрімоніалізм як захоплення і розподіл держави регіональними, рентоорієнтованими групами через клієнтурно-патронажну мережу [15, С.172]; Д. Норта про тип соціального порядку обмеженого доступу, який ґрунтується на певній формі природної держави (крихкої, базової й зрілої) [13]; В. Ланового про особливості та організаційну структуру олігархічних операцій в Україні [11].

Таким чином олігархічний капіталізм виник у тих країнах, які проводили повільні часткові економічні реформи та розбудову політико-правових та економічних інститутів. Як політико-економічна система олігархічний капіталізм передбачає концентрацію капіталу в руках владо-управлінської верхівки (політичної, адміністративної, правоохоронної та судової). Цей капітал нагромаджений не шляхом підприємницької діяльності в рамках глобальної й національної вільної конкуренції, а корупційних схем у сфері публічної господарсько-фінансової діяльності. Характерними ознаками олігархічного капіталізму є:

- монополія політичної влади у вигляді консолідованого і напівконсолідованого авторитарного та гібридного режимів;
- домінування політичної олігархії, тобто соціальної групи, яка завдяки максимальному наближенню до верховної влади має необмежений доступ до фінансових і природних ресурсів та здійснює контроль над політико-правовими, правоохоронними й адміністративними структурами влади;
- зв'язок політики і бізнесу, який ґрунтується на тіньових механізмах співпраці й взаємній циркуляції політичної та економічної олігархії;
- органічний зв'язок політики й адміністративної діяльності, який передбачає формування адміністративного апарату політичною верхівкою за кланово-корупційними критеріями;
- цілковита залежність судової та правоохоронної діяльності від політичних структур, які в знак нагороди за обслуговування їхніх кланових інтересів надають їм право патронату над бізнесом та кримінальними структурами;
- органічний зв'язок між політикою та криміналітетом для виконання найбільш нелегальних та незаконних методів діяльності в інтересах політичної та економічної олігархії;

- розгалужена система нелегального підкупу різних категорій населення з боку олігархії (так званих тітушок) для виконання різноманітних замовлень кримінального та аморального спрямування з метою захисту їхніх інтересів;

- розгалужена система легального підкупу категорій населення з боку олігархії у вигляді соціальних пільг, отримання звань і нагород (академік, народний артист, заслужений діяч науки і техніки, Герой України);

- інструментами збагачення олігархії є митно-податкові, бюджетно-дотаційні, кредитні, ціннові преференції, а також контроль над державними монополіями;

- олігархічна економічна структура функціонує у вигляді багатоярусного і багатогалузевого холдингу, в якому управління пакетом акцій здійснює фінансова корпорація, і характеризується антагонізмом інтересів між виробничими та фінансовими секторами, загальнокорпоративним менеджментом та менеджментом окремих підприємств.

Олігархічний капіталізм призводить не тільки до економічного занепаду, але й моральної й інтелектуальної деградації суспільства. Найпотворніші форми він набуває у вигляді напівконсолідованого або консолідованого авторитаризму, де спостерігається найвища ступінь монополізації влади і власності, що спричинює найвищий рівень «розквіту» корупції.

Україна у післяреволюційний період зробила ряд реформаторських кроків на шляху демонтажу олігархату і побудови інститутів вільного ринку, які за своїм історичним значенням перевершують всі попередні реформаторські досягнення за останню чверть століття (3, 9, 10, 14). Однак темп і розмах реформ виявився недостатньо високим, щоб істотно демонтувати олігархічну модель економіки. Про це засвідчує експертний аналіз індексу економічної свободи станом на 2016 рік, згідно з яким Україна з 46,8 балів займає 142 місце – одне з найнижчих у Європі. Це насамперед стосується таких показників економічної свободи: свобода від корупції – 25 балів, захист прав власності – 26 балів, держвидатки – 30 балів, інвестиційна та фінансова свобода – відповідно 20 та 30 балів. З такими показниками в названих сферах не можна досягти істотних змін у демонтажі олігархату. Для того, щоб у найближчі терміни створити фундамент вільного ринку, необхідно передусім на законодавчому та інституційному рівнях забезпечити:

- широкомасштабну приватизацію державного сектора в рамках відкритих та прозорих аукціонів із залученням іноземних інвесторів на рівних умовах із національними;

- виключно аукціонний спосіб використання публічної власності (державної й комунальної) у вигляді оренди і концесії;

- скасувати мораторій на продаж землі й ухвалити пакет законів для створення вільноринкового середовища в аграрному секторі;

- гарантії прав власності та виконання контрактів шляхом створення незалежної й справедливої судової системи в рамках ухвалення конституційних змін;

- проведення переатестації всіх суддів, прокурорів із використанням обов'язкової перевірки на

добросесність та спеціалізованого комп'ютерного тестування в режимі онлайн;

- завершити створення всіх антикорупційних інститутів, які б у найкоротші терміни забезпечили ефективну боротьбу з корупцією;

- стимулювати антикорупційну діяльність шляхом запровадження обов'язкової антикорупційної громадської експертизи, а також отримання винагороди за провокацію корупційного злочину.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Країни, які невдало здійснили посткомуністичний транзит, опинились у зоні олігархічного або державного капіталізму. Джерелами встановлення олігархічного капіталізму є часткові реформи у вигляді обмеженої макроекономічної стабілізації, лібералізації та інсайдерської приватизації. Внаслідок таких реформ політико-соціальні групи, які перебували при владі, зуміли сконцентрувати в своїх руках владу та власність, а більша частина населення опинилася в злиденному становищі. Олігархічний капіталізм ґрунтується на монополії політичної влади в рамках консолідованого, напівконсолідованого, авторитарного та гібридного режимів. Він передбачає приватизацію політико-владних функцій на основі зрощення політики та бізнесу, адміністративної діяльності, судової та правоохоронної діяльності й криміналітету. Постолігархічний транзит можливий лише після ліквідації політичної монополії у вигляді консолідованого або напівконсолідованого авторитаризму внаслідок народної революції. В післяреволюційний період необхідні радикальна перебудова всіх суспільних інститутів (у першу чергу політико-правових) і радикальне оновлення еліт шляхом вільних, чесних і прозорих виборів та люстрацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асемоглу Д. Інститути як фундаментальна причина довгосрочного економічного росту / Асемоглу Д., С. Джонсон, Дж. Робінсон; Інститут приватизації и менеджмента. – 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/ecowest/2006n1r01.pdf>.

2. Бальцерович Л. Навстречу ограниченному государству / Л. Бальцерович; [пер. с англ.]. – М. : Новое издательство, 2007. – 92 с.

3. Бендукідзе К. Якщо не проводити реформи, країни не буде. Бездіяльність дорівнює смерті / К. Бендукідзе // Українська правда. – 30 травня 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/articles/2014/05/29/7027364/view_comments/?attempt=1.

4. Відновлення України. План дій. – 26 вересня 2014. / КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///D:/!!!DOWNLOADS/presentation%20\(9\).pdf](file:///D:/!!!DOWNLOADS/presentation%20(9).pdf).

5. Гаврилишин О. Капіталізм для всіх чи для обраних / О. Гаврилишин. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 382 с.

6. Гаврилишин О. Передусім потрібно провести дерегуляцію бізнесу / О. Гаврилишин / Тиждень. – 9 жовтня 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/120449>.

7. Індекс економічної свободи / Heritage [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/cpi2014/results>.

8. Індекс сприяння корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/cpi2014/results>.

9. Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України” // Відомості Верховної Ради України. – 28.12. 2014 р. – № 50-51, ст. 572 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.

10. Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=370432>.

11. Лановий В. Олігархічну модель потрібно трансформувати у вільний ринок / В. Лановий // Тиждень. – 24 січня 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/69981>.

12. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн / Норгаард О.; [пер. з англ. М. Козуба та А. Галушки]. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 424 с.

13. Норт Д. Насиліе и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст Д.; [пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой]. – М. : Издательство Института Гайдара, 2011. – 479 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bib.convdocs.org/docs/32/31761/conv_1/file1.pdf.

14. Програма діяльності КМУ від 11.12.14 / Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247809587&cat_id=246711250.

15. Фісун О. А. Динаміка демократичних переходів: транзитологічна інтерпретація / О. А. Фісун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/newreferats/207/183335>.

16. Як Україні відштовхнутися від дна рейтингу економічної свободи / Індекс економічної свободи // Робоча група voxukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2016/03/10/index-of-economic-freedom-ua/>.

17. Barnes A. Cognitive Theft: Context and Choice in the Hungarian, Czech and Russian transformations 1989-2000 / A. Barnes // *East European and Societies*. – № 3. – 533-65 pp.

18. Hellman J. Winers take all: The politics of partial Reform in Post-communist Transitions / J. Hellman // *World Politics*. – 1998. – № 50(2). – 203-234 pp.

19. Svejnar J. Transition economies performance and Challenges / J. Svejnar // *Journal of Economic Perspectives*. – Vol 16, no. 2.

REFERENCES

1. Asemoglu D., Dzhonson S. and Robinson Dzh. (2006), *Instituty kak fundamental'naja prichina dolgo-srochnogo jekonomicheskogo rosta*; Institut privatizacii i menedzhmenta, available at: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/ecowest/2006n1r01.pdf>.

2. Bal'cerovich L. (2007), *Navstrechu ogranichenomu gosudarstvu*, Novoe izdatel'stvo, M., 92 s.

3. Bendukidze K. Yakscho ne provodyty reformy, krainy ne bude. Bezdiial'nist' dorivniuiе smerti, Ukrain's'ka pravda. – 30 travnia 2014, available at: http://www.ppravda.com.ua/articles/2014/05/29/7027364/view_comments/?attempt=1.

4. Vidnovlennia Ukrainy. Plan dij. – 26 veresnia 2014. / KМУ, available at: [file:///D:/!!!/DOWNLOADS/presentation%20\(9\).pdf](file:///D:/!!!/DOWNLOADS/presentation%20(9).pdf).

5. Havrylyshyn O. (2007), *Kapitalizm dlia vsikh chy dlia obranykh*, Vydavnychjy dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia”, K., 382 s.

6. Havrylyshyn O. Peredusim potribno provesty derehuliatsiiu biznesu, Tyzhden'. – 9 zhovtnia 2014, available at: <http://tyzhden.ua/Economics/120449>.

7. Indeks ekonomichnoi svobody / Heritage, available at: <http://www.transparency.org/cpi2014/results>.

8. Indeks spriyannia koruptsii, available at: <http://www.transparency.org/cpi2014/results>.

9. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy” // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 28.12. 2014 r. – № 50-51, st. 572, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.

10. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo podatkovoi reformy”, available at <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=370432>.

11. Lanovyy V. Oliharkhichnu model' potribno transformuvaty u vil'nyj rynek, Tyzhden'. – 24 sichnia 2013, available at: <http://tyzhden.ua/Economics/69981>.

12. Norhaard O. (2007), *Ekonomichni instytutsii ta demokratychna reforma. Porivnial'nyj analiz postkomunistychnykh krain*, Nika-Tsentr, K., 424 s.

13. Nort D., Uollis D. and Vajngast D. (2011), *Nasilie i social'nye porjadki. Konceptual'nye ramki dlja interpretacii pis'mennoj istorii chelovechestva*, Izdatel'stvo Institutu Gajdara, M., 479 s., available at: http://bib.convdocs.org/docs/32/31761/conv_1/file1.pdf.

14. Prohrama diial'nosti KМУ vid 11.12.14 / Uriadovyy portal, available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247809587&cat_id=246711250.

15. Fisun, O. A. Dynamika demokratychnykh perekhodiv: tranzytolohichna interpretatsiia, available at: <http://referatu.net.ua/newreferats/207/183335>.

16. Yak Ukraini vidshovkhnutysia vid dna rejtynhu ekonomichnoi svobody / Indeks ekonomichnoi svobody // Robocha hrupa voxukraine, available at: <http://voxukraine.org/2016/03/10/index-of-economic-freedom-ua/>.

17. Barnes A. Cognitive Theft: Context and Choice in the Hungarian, Czech and Russian transformations 1989-2000, *East European and Societies*, № 3, 533-65 pp.

18. Hellman J. (1998), Winers take all: The politics of partial Reform in Post-communist Transitions, *World Politics*, № 50(2), 203-234 pp.

19. Svejnar J. Transition economies performance and Challenges, *Journal of Economic Perspectives*, vol 16, no. 2.